

Лукаш М. Перни^[1]

Матица словачка
Друштво Ладислава Новомеског
Мартин (Словачка Република)

УДК 930.85(497.11:437.6)"18/20"
Оригинални научни рад
Примљен: 6.3.2026.
Прихваћен: 14.4.2026.
doi: 10.5937/napredak7-65515

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Сажетак: Протостудија приказује основне контуре српско-словачких културних веза од 19. века до данас. Прати генеалогичку реципроцитету од идеје словенске сарадње, коју представљају личности попут Јана Колара, Павла Јозефа Шафарика и Светозара Милетића, преко чехословачко-југословенских односа у 20. веку, до актуелних облика размене. Посебно се фокусира на паралеле и културне контакте, улогу војвођанских Словака и активности савремених актера. Текст истиче значај културне сарадње као перспективе за даљи развој односа у 21. веку.

Кључне речи: Србија, Словачка, Југославија, Чехословачка, културологија

Протостудија, која следи, својеврсна је уводна напомена с првим резултатима на почетку истраживања једног Словака из Словачке које за тему има српско-словачке односе. Тема је изузетно занимљива, стимулативна и у многим областима неистражена и стога корисна за познавање обе културе, због чега је изазов за културолога, као и питање одговорности према културној историји.

I. 19. век, матице, Словаци, Срби и славизам

У далекој прошлости 19. века културне везе између словенских народа остваривале су се инспириране идејом о пансловенској узајамности и захваљујући иконама националних препорода (Колар, Шафарик, Штур, Палацки, Кузмањи, Карацић, Милетић, Копитар, Прешерн, Змај, Гај,

[1] lucasperny@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2418-0910>

Шевченко, Мицкјевич, Пушкин, Гогољ, Толстој), које су повезивале словенске националне културе и њихове националне препоруде, као и постојању матица као оригиналних словенских институција (Словачка матица је инспирисана Српском матицом, чији је један од оснивача био и П. Ј. Шафарик).^[2] Ако сагледамо историју комуникације између Словака и Срба, пронаћи ћемо многе везе кроз словенску узајамност у 19. веку, затим комуникацију на чехословачко-југословенском нивоу и тренутно поново на српско-словачком нивоу. Станић такође указује на сонете Јана Колара у преводу Магарашевића у *Српском лејојису* из 1827. године, повезане са словенском узајамношћу, додајући да је Колар инспирисао многе српске студенте, а из његових песама о анђелима и потиче наслов антологије *Нежност словенска*. Српски песник, књижевни критичар, драмски писац, књижевни историчар,

председник Матице српске и универзитетски професор Драган Станић^[3] (1956), који ствара под уметничким псеудонимом Иван Негришорац, истиче сусрете Срба и Словака у првој половини и током целог 19. века у Будиму, Пешти, Рабу, Бечу, Прешпорку (Братислави), Прешову, Модри, Банској Бистрици, Кежмарку и другим градовима (састајали су се са Коларом, Штуром, Палацким, Томком-Саским). Од српских писаца помиње Милетића, Бошковића, Трифковића, Змаја, Грчића и друге, додајући да је та комуникација била обострано корисна (Stanić, 2024, str. 37–65). У том контексту, Људовит Штур, један од најистакнутијих Словака 19. века, пише о Србима као о једном од „најугледнијих словенских народа, који је у домаћем, друштвеном и јавном животу највише од свих западних и јужних словенских народа сачувао оно што је чисто словенско“ (Štúr, 1956).^[4]

[2] На ту тему је у Мартину (Словачка) одржана међународна конференција посвећена Колару и Шафарику (зборник радова у припреми).

[3] Професор Драган Станић студирао је у Сиригу, а касније књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, док се шездесетих година прошлог века посветио неоавангардној и српској поезији. Дипломски рад посветио је семантичкој анализи Јована Дучића. Међународни значај његовој личности дао је рад предавача српског језика на Универзитету у Мичигену, али је радио и као драматург у Радио Новом Саду, асистент на Филозофском факултету у Нишу и у Новом Саду, где и данас предаје. Постао је секретар, касније председник Матице српске, као и главни уредник *Лејојиса Мајице српске*. Осим тога, члан је Друштва књижевника Војводине, Друштва новосадских књижевника, Друштва словачких књижевника. Добитник је више награда из области културе и говори више језика. У оквиру свог научног рада на пољу проучавања књижевности посветио се 19. и 20. веку (Његош, Бећковић, Радуловић, Тодоровић, Туцић, Деспотов, Петровић, Шалго, Настасијевић, Драинац, Ристић, Де Були, Илић, Вук, Милованов, Селимовић, Павловић, Данојлић, Павић, Капор, Ного, Максимовић, Новаковић, Сладоје). Предмет проучавања фокусира на архетипске токове и фиксне тематске вертикале, које, иако мењају форме у новим историјским околностима, задржавају своју основну функцију, која је кључна за разумевање српске књижевности и културе.

[4] „Најновија историја српског народа слично је испреплетена око два изузетна човека, Црног Ђорђа (Карађорђа Петровића, прим. аутора) и Милоша Обреновића, од којих је први започео дело ослобођења свог народа од гнусног четворовековног турског јарма, а други га спровео и завршио. За нас Словаке прича о ослобођењу Србије је веома незаборавна и достојна све наше пажње и разматрања, делом и зато што показује шта чврстина ума, одлучност и истрајност могу да учине...“ (Штур 1956)

У контексту историјских веза између Словачка и Срба од средњовековне близине, преко светих Ђирила и Методија, до почетка 19. века, Станић истиче посебно контекст размене између часописа *Словачки поїледи и Лейоїис Маїїице срїске*, текстове Павла Јозефа Шафарика (27 текстова о пансловенској узајамности) и његову сарадњу са Георгијем Магарашевићем. Ово се тиче Шафариковог рада у гимназији у Новом Саду од 1819. до 1831. године. За шири контекст Шафариковог рада у контексту Југословена изузетно је вредна студија Милана Крајчовича, објављена 1989. године, где напомиње, на пример, да је Шафарик своје прво словенско дело, *Истїорија славенске речи и лиїтература свих дијалеката*, припремио у Новом Саду, заједно са Мартином Хамулијаком (Крајчовић, 1989). Истовремено, Станић семантички повезује песме Светозара Милетића у контексту историјских задатака Словена (остварење универзалних грађанских идеала слободе, братства и једнакости код Словена у Хабзбуршкој монархији) и мистично-месијанских веза (дан спасења Срба и Словена) у вези са Коларовим симболом *Анђела* и Милетићевом *Слав-їланином* (Stanić, 2024).

Ако бисмо тражили идеолошке аналогије између српског и словачког контекста националних препорода, онда би то биле Мајска скупштина^[5] из 1848. и Меморандумска скупштина у Мартину

из 1861. (Viršinska, 2015) (или, у контексту идеја, прогресивни, али неуспешни Захтеви словачког народа из 1848, који се, међутим, вероватније могу пратити до Меморандума – Плана за ослобођење Срба Стефана Стратимировића из 1804) (Sotorović, 2010). Временски прецизније аналогије могу се наћи, на пример, у словеначком окружењу,^[6] док постоји другачији контекст и помак између српског и словачког развоја у 19. веку. Иако су процеси еманципације у српском окружењу настали раније, њихова пуна реализација догодила се тек после Првог светског рата због компликованих културно-политичких и геополитичких контекста (аналогије су формирање Чехословачке и формирање Краљевине Југославије).

Када се сагледају значајне личности, Словачку и Србију/Југославију повезују још и Јанко Шафарик, српски научник, нећак чувеног П. Ј. Шафарика, који је поставио темеље систематских теренских археолошких истраживања у Србији (Hornjak, 2016), Игор Бранислав Штефаник, брат М. Р. Штефаника, (Kuljik 2023), евангелистички свештеник, драматург, публициста, унук Јана Штура по мајци и Хурбанов унук по оцу, Владимир Хурбан Владимиров (Prebudiła, 2025), Јан Чајак, словачки писац и преводилац рођен у Петровцу; Јан Бранислав Мичатек, учитељ, песник, лингвиста, матичар који ради у Кисачу (Ormiš, 1935); Јан Буљик, оснивач Матице словачке у Југославији и антифашиста,^[7]

[5] Упоредити термине: Мајска скупштина и Захтеви словачког народа.

[6] На пример, аналогија са стварањем заставе са тробојком 1848. године, химна *Здрављица* је настала истовремено са Матушковом *Над Таїїром сева*, кодификација језика такође на централнословачкој основи, стварање Матице с разликом од једне године (1863, 1864). Матица словачка и пројекат паралелне словачко-словеначке историје, *Matica.sk*

[7] Матица словачка у Мартину открила је његову бисту 2025. године. „Одмах по оснивању Матица је имала 350 пуноправних чланова. Први председник је био др Јан Буљик, а потпредседник Самуел Штарке, један од носилаца

и његов следбеник Самуел Штарке, истакнути матични прегалац, уредник *Словачких њоїледа* и *Кулїурної живоїша* Андреј Мраз из Петровца и многи други...^[8]

* * *

Приликом истраживања односа између Срба и Словака не може да се не помене публикација Михала Елијаша, у којој се аутор бави и Матицом српском, наводећи да су на српску историју утицале вековне битке с Турцима, док су Косовска битка и пад Смедерева проузроковали дугорочно ропство Срба, а самим тим и одсуство сопствене књижевности, науке, новина итд. Елијаш наглашава да је подстицај за оснивање Матице српске било оснивање Мађарске академије наука (1825), док се њено оснивање повезује са састанком оснивача на дан Светог Саве^[9] који је иницирао Ј. Хаџић и са периодичним часописом *Лейоїис* (истиче и П. Ј. Шафарика, који је утицао на њеног главног уредника Магарашевића). Додаје да је прва фаза била погођена споровима око језика, обуставом (1835) и обнављањем активности (1836), касније пресељењем из Пеште у Нови Сад, оживљавањем активности 1864. године, вишеструким покушајима њеног затварања, модернизацијом *Лейоїиса*, објављивањем

Чајаковог прегледа словачке књижевности и превода романа Вајанског *Suchá Ratolest*, прославом стогодишњице 1926. године и отпором политичким нападима, периодом окупационе администрације, послератном обновом и проширењем активности, објављивањем српско-хрватског правописа с Матицом хрватском, објављивањем закона о Матици српској 1992. године и објављивањем двојезичног зборника о српско-словачким књижевним везама (1991) (Елијаш, 2010, стр. 20–25). Студија Мароша Мелихарека (Meliharek, 2023) такође залази у дубину времена оснивања Матице српске која словачког читаоца информише о контекстима оснивања Матице српске. Ако смо до сада писали о Словацима из Србије или Србима, у овом случају реч је о тексту Словака из Словачке, који је посвећен Караџићу, српском устанку против Османског царства, националном препороду Срба или југословенским партизанима. Мелихарека наглашава да је Матица српска, која 2026. године прославља двеста година постојања (основана 1826, била је прва у породици словенских матица), била прво значајно друштвено, културно и издавачко удружење Јужних Словена. Према аутору, корени за настанак националних покрета и стварање матица посредно долазе и из велике Француске револуције, чије су идеје суверенитета,

идеје о оснивању Гимназије у Петровцу, епископ Евангелистичке цркве... потом председник МШ у Краљевини Југославији..." (Obšust, Kuzmanović, 2023, str. 89)

[8] Јан Сирацки, Штефан Хомола, Бранислав Абафи, Милош Крно, Јан Квачала, Јан Паљик, Јан Бранислав Мичатек, академик Јан Кмећ, штуровац Јозеф Подхрадски и други. Југославију је посетио и Александер Матушка, ту је рођен и радио даvista Андреј Сирацки из Петровца, као и песник и лекар Андреј Ферко из Кисача.

[9] Свети Сава је поштована и значајна политичка и верска личност Срба, први српски архиепископ који је испреговарао независност Православне цркве.

самоопредељења и једнаких права утицале и на народе Балкана (Стефан Живковић је превео *Друшћивени ујовор* Ж. Ж. Русоа (уп. Perný, 2012), наводи аутор), који су се у то време налазили под влашћу распадајућег Османског царства, док је ближе пренела сложenu слику српске историје повезану са устанцима, егзодусом Срба и дипломатском политиком Милоша Обреновића. Овде треба додати да је за елементарно познавање историје српске културе у чешкој и словачкој средини неопходна илустрована колективна монографија истог назива, објављена 1995. године на чешком језику (Kol. aut., 1995); 2013. године објављена је и књига *Историја Србије*, дело шест историчара, која такође укључује проширење на чешко-српске односе (Pelikan, Navlikova, 2013). У својој студији, Мелихарек истиче да је Војводина чинила језгро српског интелектуалног живота. Матицу српску основали су интелектуални кругови из Пеште и Новог Сада са извршним одбором, саветима и разним типовима чланства, док су Магарашевић, Шафарик и Мушицки основали *Летњојис*, који се и данас објављује и бави се темама језика, књижевности, историје, религије, фолклора и културе Срба. У оснивању Матице српске учествовале су личности попут писца Јована Хаџића, који је такође учествовао у припреми *Грађанској законика* и написао историју

Српског устанка, Гаврило Бозитовац, Јован Деметровић, Јосиф Миловук, Петар Рајић, Аврам Розмировић, Георгије Станковић и Теодор Павловић, који је такође основао *Сербски народни лист* у Будиму. Међутим, Матица српска и њени почеци били су повезани и са језичким споровима (Вукова језичка реформа наспрам Хаџића). *Летњојис* је такође објављивао приказе о делима Бернолака, Колара, Шафарика и Херкеља (Švarc, 2026). Мелихарек додаје да је прва фаза постојања Матице српске поставила стабилне темеље за даљи развој активности, када је започела богату издавачку и научну делатност.

* * *

Књижевник, друштвени научник, актуелни директор Архива Војводине, члан Матице српске и словачке, Друштва књижевника Војводине и Друштва за културу, уметност и међународну сарадњу „Адлигат“ др Небојша Кузмановић (1962, Градачац) награђен је Ванредном наградом Матице словачке 2025. године на VI конгресу матице и институција словенских народа управо за развој словачко-српских културних односа (ова награда дефинитивно није само формална већ је заснована на стварној културној пракси).^[10] Кузмановић, који је претходно објавио

[10] Др Небојша Кузмановић је дипломирао на Филозофском факултету у Новом Саду, где је студирао српску и компаративну књижевност (написао је ретку и неопходну докторску дисертацију о српско-словачким књижевним везама у доба романтизма и већ годинама систематски проучава ту тему). Након студија, радио је као главни уредник и уредник више периодичних публикација и издавачких кућа, где је објављивао своје есеје, рецензије и студије, а познат је и српским и словачким читаоцима. Такође се активно укључио у културну политику (функције у општини Бачка Паланка, заменик покрајинског секретара за културу итд.). Објавио је десетине књига усмерених на филозофију, културологију и међукултурне односе, етнологију и књижевну историју. Добитник је више од петнаест награда. Последњу му је доделила Матица словачка 2025. године (уручена је и преводиоцу овог дела Мартину Пребуђили) за

значајну књигу *Романџизам у српско-словенским књижевним односима* (Kuzmanović, 2023), управо објављује још једно дело, књигу есеја под насловом *Ка словенском истолику* (Kuzmanović, 2025), са поднасловом *Сјиси о књижевности*, у преводу Мартина Пребуђиле, словачког писца који живи у Србији (1960, Обреновац, Србија).^[11] Кузмановић осцилира између филозофије, књижевне критике усмерене на анализу поезије, естетике и културологије уопште. Ова студија и први подстицаји за интересовање за тему српско-словачких културних односа засновани су на поговору те књиге; међутим, она се надовезује на ауторова друга и разноврсна дела (Kuzmanović/Kuzmanović 2023a; 2023b; 2024; 2025a-ф; Obšust, Kuzmanović, 2023). У својој новој књизи Кузмановић отвара врата непознатим световима истраживања између филозофије, историје и поезије, па све до мистичних размишљања о томе ко смо, зашто смо овде и какво значење постојања човека, Срба, Словака или Словена лежи у позадини културне историје.^[12] Иако Данило Киш наводи да човек пише из очаја и безнађа – када нема шта друго да ради, позивајући се тиме на чињеницу да је просвећивање људи узалудан задатак, јер

само будала може да пише књиге знајући да их нико неће читати – овој егзистенцијалистичкој констатацији треба додати да Кузмановићеве књиге већ имају стварни утицај на српско-словачке књижевне везе. Оне имају потенцијал да буду читане и да се о њима промишља, чак и да утичу на будућност, барем када је реч о интелектуалцима у Словачкој и Србији. То нису текстови за широке масе, али ће их ценити људи из интелектуалне сфере који постављају озбиљна питања из области историје, филозофије и књижевности.

Даничић, Змај, Вук, Милетић повезани су и са Словачком, наглашава Кузмановић. У суштини, може се говорити о продору другог и трећег таласа националног препорода са српским личностима, што је потврђено и на Мартинској конференцији о другом таласу националног препорода.

Први од оних којима Кузмановић, позивајући се на Ковијанића (Ковијанић, 1939), посвећује своју студију јесте Ђуро Даничић, који се као седамнаестогодишњак упознаје са Штуровим следбеницима као представник пансловенске идеје, и управо у том окружењу, где постаје Штуров ученик, преводи, пише песме, афоризме и

развој словачко-српских културних односа симболично на конференцији посвећеној личностима које спајају Словаци и Србе – Јану Колару и Павлу Јозефу Шафарику.

[11] Мартин Пребуђила је такође дао посебан допринос развоју савремених, посебно књижевних веза између Словачке и Србије, што је била и његова тема на VI конгресу матица и институција словенских народа. Мартин Пребуђила је аутор низа превода из српске и словачке поезије и прозе. Заједно са Мирославом Демаком, у сарадњи са Матицом српском и Словачким књижевним центром, учествовао је у објављивању двојезичне антологије српске и словачке поезије после 1945. године под називом *Нежност словенска*.

[12] Аутор је текстове писао током постдипломских студија на Факултету уметности у Новом Саду. Година 1999. обележена је трагичним догађајима који су погодили српски, словачки и југословенски народ током бомбардовања од стране САД. Не изненађује што је аутор, са својим дубоким размишљањима о свету, посегнуо за егзистенцијализмом, који је развијен и у његовим филозофским књигама (Kuzmanović, 2025e; 2018).

расправе, рађа се идеја о реформи књижевног српског језика, чак и пре него што се у Бечу упознаје са Караџићом. Даничић се познавао са Словацима Јанком Штуром, Андрејом Хоџом и Православом Червенаком (Kuzmanović, 2024).

Други је Јован Јовановић Змај, који се такође уписао у Евангелистички лицеј у Братислави 1850. године са 17 година, али је радио и у Модри и Трнави, похађајући и католичке и евангелистичке школе. Испит је положио код реформатора словачког језика Мартина Хатале. Аутор је такође сазнао да се Змајев отац школовао у Словачкој, што је такође изазвало његово одушевљење Словацима. То се огледало и у писању протеста у стиху против затварања Матице словачке. Змај је такође захтевао боље разумевање између словенских народа и јачање међусобних односа како са Словацима, тако и са Србима и Хрватима. Змајева биста откривена је у словачкој Модри 2016. године.^[13]

Као трећег, Кузмановић помиње Светозара Милетића, великог борца за национална права Словака, Срба и Румуна, који има спомен-плочу на згради Матице словачке / првобитно Словачке лиге у Братислави. Милетић се залагао за Словаке када је Матица словачка затворена, протествовао је против тог чина на Угарском сабору. Провео је три године у Братислави, радио је и у евангелистичкој и у католичкој образовној средини и, према Ковијанићу, своје ставове је формулисао директно под утицајем Штура, кога је доживљавао као присталицу пансловенске узајамности, присталицу Колара, Чомјакова и Мицкјевича.

Сви наведени контексти детаљно су проширени у преломној књизи *Романтизам у српско-словачким књижевним односима* (Kuzmanović, 2023). У првом делу, Кузмановић разматра историјску позадину (од Велике Моравске, преко просветитељства, рационализма до романтизма код Срба), наставља са словачким романтизмом, а кулминацију књиге чини детаљна анализа односа поменутих српских личности, односа Даничића, Караџића и Змаја према Словацима, и коначно осталих српских романтичара према Словацима, уз одломке о српским књижевним друштвима у Словачкој и списак Ковијанићевих дела на словачком језику, при чему кључним ауторима свог истраживања сматра Риста Ковијанића и Јана Кмећа.

Чувени Вук Караџић, наводи Кузмановић, почетком 20-их година 19. века почео је да сарађује са Словацима, тачније с Мартином Хамуљаком (разменили су десетак писама), али је сарађивао и са чешким и словачким класицистима Палацким, Коларом, Шафариком и Бенедикти-Блахоаславом, посебно на збиркама народних песама, међусобном утицају у контексту пансловенске узајамности (Колар је обожавао српски језик, утицао је и на југословенску идеју). Оно што га повезује са Штуром јесте то што су објигица били кодификатори својих језика, па су се чак и састајали (1845. у Братислави, 1846. у Бечу) и слали један другоме књиге. Кузмановић додаје да је у случају Штура и Вука реч о симболичној вези између српског и словачког књижевног језика, међусобној помоћи у револуцији 1848.

[13] Јован Јовановић Змај (1833–1904), *Епоха*.

године, али и размени између српске и словачке књижевности (Kuzmanović, 2023, str. 92–98). Петар Петровић Његош је упознао Штура у Бечу, а Штур је познавао његово дело, имао је високо мишљење о њему и објавио му је песму у часопису *Орол ѿаѿрански*, коју је превео Штуров следбеник Бохуслав Носак, мада постоје спекулације да је она била посвећена самом Штуру. У кратком излагању не може а да се не помене Бранко Радичевић у контексту Штурове критике његових песама (Kuzmanović, 2023, str. 102). Кузмановић такође помиње Јозефа Подградског у контексту књижевне критике, такође Штуровог следбеника који је радио у Србији и јединог који је прешао у православље. Подградског детаљно разматра матичар Јозеф Шварц, који подсећа да је две трећине живота провео у Србији, писао на српском језику, а његова ћерка Албина била је ауторка прве драме на српском језику.^[14]

Кузмановићеви текстови се протежу на културну антропологију, етнологију и етнокултурологију, јер он тежи да пронађе упоредне, архетипске аналогije у словенској књижевности и митологији (са дубоким преклапањем са

руско-америчким лингвистом Романом Јакобсоном, структурним антропологом Клодом Леви-Стросом (овде анализира углавном српске и руске везе), док то уоквирује анализом српско-словачких односа^[15] као парадигматским примером словенске узајамности коју су покренули Колар и Шафарик. Аутор познаје и цитира важне филозофе и културне теоретичаре од Канта, Липовецког до Шпенлера, што његовим текстовима даје вишу интелектуалну димензију. У есеју из 2001. године о словачко-српским везама, Кузмановић повезује ова знања и поставља питања о озбиљним културним и филозофским питањима кризног развоја западне културе (пад постмодернизма, западноевропска униформност, потискивање малих култура, поређења са Вавилонском кулом), док за Словаке и Србе проналази одговоре у словенској узајамности као одбрани од ових процеса.

У конкретном практичном облику словенске узајамности, Небојша Кузмановић помиње славистичке конгресе, филм, музику, црквене размене и међусобне посете, док је у свом прилогу навео да је најмање сарадње било у области

[14] Јозеф Подградски, *Matica.sk*

[15] Кузмановић истиче заташкавану чињеницу да се од краја 17. века до прве половине 20. века у Братислави, Кошицама, Кежмарку, Модри и другим словачким местима школовало више од 2.500 српских културних радника и стваралаца – писаца, филозофа, учитеља и научника. А такође и чињеницу да су Шафарик, Колар и Штур утицали на српску културу и југословенску идеју. Наводи да су Срби имали најбоље односе са Словацима од свих народа. Такође, истиче везу кроз Томашикову химничну песму „Хеј, Словени“, за коју Ковијанић помиње да је само неколико југословенских грађана знало словачко порекло југословенске химне. Можда је VI конгрес народности и институција словенских народа заједно са научном конференцијом о другом таласу националног препорода, као и истраживање о српско-словачким односима, спроведено лета 2025. године, бар делимично исправио ову ситуацију. На другој страни, Словаци су у 19. веку познавали песму романтичног песника Јураја Звестоња Буле, која повезује Братиславски пораз (из 907. године н. е., када је погинуо великоморавски владар Мојмир II) са косовским поразом: „Братиславо, Братиславо, Тамо је пала слава Словена ... Хеј, Косово, лепо поље, Ти си Србима нанело боле. Над тобом се вијорио барјак цара Лазара, О њему живи повест стара...“).

књижевности, која се значајно променила од писања овог текста, до чега ћу доћи на крају студије. Преко Колара, он се овде позива на Милосављевића, Кмећа и Ковијанића. Допринос је доказ да Кузмановић програм словенске узајамности не схвата само као теоријски конструкт него је и лично у пракси допринео реализацији ове идеје, која је у 19. веку изгледала утопијски, али је захваљујући малим корацима донела врло конкретне резултате, бар у области културе.

У контексту анализе српских аутора, у својој најновијој књизи Кузмановић значајан простор посвећује поезији српског/југословенског неосимболисте Ивана В. Лалића, у којој реконструише дубоке филозофске призвуче у тзв. протоисторији и разноврсна размишљања о томе како би се историја развијала да је нису „писали победници“, односно доводећи у питање значајну историју, тј. да сваки слој времена носи одређену историју и да су догађаји из прошлости повезани са нашим конструкцијама.

Есеј о српском песнику, критичару и аутору номинованом за Нобелову награду за књижевност Миодрагу Павловићу посвећен је области теологије, односно упоредних религијских студија, пре свега скептично размишљајући о претхришћанском периоду и његовом спајању са хришћанством. Постоји провокативна дуалистичка теза да су Срби истовремено пагани (у смислу словенских културних темеља) и хришћани (православци), и да ће Срби, ако забораве своју далеку прошлост, остати без будућности.

Још један аутор је привукао Кузмановићеву пажњу, и то први српски постмодерниста Данило Киш. Бави се његовим текстовима о значењу књижевности, трага за коренима његовог размишљања код Сартра, анализира његов антиидеолошки став, критику шовинистичког национализма, који произилази из деструкције и порицања рођеног из страха и зависти и незнавања других језика и култура (нпр. кад велике књижевности не признају мале књижевности, књижевности националних мањина). Описујући појединачне ауторе, Кузмановић приближава сазнања о српској књижевној култури словачком читаоцу.

За српско-словачки контекст можда је најзначајније присуство Словака, боље речено долноземских Словака (користе се и као сународници, Словаци у иностранству, војвођански Словаци, пре 1989. као југословенски Словаци) у Србији (Sirácky, 1968, str. 181-191)^[16] (делу Војводине) – етничке групе Словака, углавном евангелиста, који су у 18. и 19. веку насељавали делове Србије, али и Мађарску, Румунију и Хрватску у неколико таласа, ради верских слобода (за више детаља в. Siracki, 1985; Bednarik, 1966). Словаци су у Србији основали сопствену Матицу словачку у Југославији (за међусобно образовање важно је поменути трилогију Јана Бабјака, која се бави историјом Матице словачке у Југославији, издао Архив Војводине) (Babjak, 2023a, 2023b, 2023c), такође су основали разна удружења, образовне, просветитељске или црквене установе, позоришта, плесна, фолклорна

[16] Напомена: Међутим, 80-годишње Удружење Словака из Југославије, које предводи Самуел Јованкович, и данас је активно и објављује свој годишњак.

удружења, библиотеке, уметничка удружења итд. Значајно је да су Словаци у Словачкој (упореди: Perný, 2023) и Словаци у Бачком Петровцу створили прве кредитне задруге као колективне јединице по принципу „један човек, један глас“ у целој Европи, чак и са истим називом „Газдовско друштва“, што можда објашњава зашто је идеја самоуправе била толико популарна у бившој Југославији. Из најновијег културолошког истраживања – које је спроведено у сарадњи са аутором овог текста и евангеличким свештеником др Браниславом Куликом – спроведеног међу Словацима из Србије и Србима, на узорку од 100 испитаника од 8. до 16. августа 2025. године, произилази да Словаци и Срби имају надстандардне односе (позитивни ставови у контексту суживота преовлађивали су како од Словака према Србима, тако и од Срба према Словацима), да захваљујући институцијама, црквама, споменицима или именованим школама и улицама и даље постоји снажна свест о визионарима пансловенске узајамности, Колару и Шафарику, а са српске стране Милетићу и Карацићу, као и генерално позитиван однос у смислу југословенског идентитета.^[17] У истраживањима Кузмановића и Обшуста, у којима се често цитира Јан Сирацки, наводи се да су одржавање долноземског словачког идентитета у Србији помогли лутерански конфесионални

идентитети, образовање (Гимназија „Јан Колар“), Матица словачка у Србији и Словачке народне свечаности (Obšust, Kuzmanović, 2023, str. 89).

II. Културолошки интермецо: 20. век, Чехословачка и Југославија

Иако се представљена студија фокусира на 19. век и садашњост, немогуће је избећи информативни развој односа између Срба и Словака у 20. веку. Основне информације пружа зборник радова који је 1968. године објавила Словачка академија наука (Hrozienčik, 1968). Ф. Јакаб наглашава да се ова тема обрађује у бројним студијама Гладког, Хробака, Деака, Храдечног, Стојкова, Мицића, Старчевића, док аутор наводи да су „осетљиви контакти између оба партнера – Чехословачке и Југославије – били видљиви током целог међуратног периода...“ (Jakab, 2025). Посебна конференција с том темом одржана је и у Београду 2018. године.^[18] Словачка и Чехословачка, као и Србија и Југославија (чињеница да су обе нације биле део заједничких држава не може се занемарити када се разматра културна историја)^[19] повезује историјско искуство мултиетничких држава које су настале након

[17] О овој теми биће објављена посебна студија: Кулик, Бранислав, Перни, Лукаш, *Истраживање међу Словацима и Србима*.

[18] О историји односа између Чехословачке и Југославије, *Глас народа*.

[19] Трговинска размена је била обимна (нпр. компанија Југочешка), извозило се оружје, фабрике Шкода и Брно Збројовка такође су биле активне; Југославија је, заузврат, снабдевала Чехословачку житом, дуваном и рудама. Постојала је и размена у области техничке интелигенције (нпр. архитекта Јиржи Стибрал пројектовао је бањске објекте

распада Аустроугарске, док су већ у међуратном периоду Чехословачка, Румунија и Југославија (између 1918. и 1919. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца) сарађивале у оквиру одбрамбеног блока Мали споразум против ревизије Тријанона (Deak, 1968, str. 235–268). Када је основана Чехословачка, приликом демаркације граница, разматрано је чак и стварање коридора дуж Нежидерског језера до Југославије, који би спојио словенске територије које су у то време тамо биле присутно, али је тај пројекат одбијен. Уместо њега, дозвољен је саобраћај чехословачким возовима на прузи Братислава–Ријека (Klimko, 1980, str. 110). Сународни контекст у време формирања Чехословачке детаљније је анализирао Јан Боћик, позивајући се на Сирацког, који помиње оснивање Чехословачке уније у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1921) да би обухватио активности сународничких удружења. Она је окупљала 73 чешка и словачка насеља (Петровац, Гложан, Пивнице, Ковачица,

Падина, Арадац, Ердевик, Стара Пазова итд.), а најактивнија су била удружења академика и жена (Воћик, 2014, str. 12–17). Прва сарадња између Чехословачке и Југославије која се развила и у културну размену научника и уметника, прерано је прекинуо сложени политички контекст Другог светског рата, као и унутрашњополитички проблеми. У контексту ситуације пре Минхена, вреди истаћи изјаву солидарности коју је изнео говорник на југословенској манифестацији југословенско-чехословачког пријатељства Иво Лола Рибар: „Ако Чехословачка буде нападнута, југословенска омладина ће бити спремна да је брани...“, док је према студентским пријавама чак 60.000 људи било спремно да добровољно брани независност Чехословачке (Ћitkova, 1968, str. 345). Чехословачко-југословенски контекст повезују антифашистички отпор – на словачкој страни, Словачки народни устанак и словенска димензија ослобођења (послератна ренесанса словенског месијанизма у новим условима),^[20]

у Купарима у Хрватској, док је Јоже Плечник допринео трансформацији Прашког замка са супротне стране). За чехословачки контекст популарне Вежете. Снима се и филм о Штефанику, кога игра југословенски глумац Звономир Рогоз. Милетићева улица у Братислави, названа по познатом Србину, такође је симбол културног премошћавања између Чехословачке и Југославије. Спомен-плоча у част Милетића постављена је и на згради Матице словачке у Братислави. Занимљивости ради, треба додати да је и Масарик био следбеник Колара (чехословачко-југословенски односи, *Википедија*). Тема односа између Чехословачке и Југославије обрађује се на Катедри за балканологију Масариковог универзитета у Брну.

[20] Масовне свечаности у замку Девин, симболу породице Штур, одржане су у прословенском духу, што је документовано у једној реткој књизи. Научник Дејвиса Михал Чорват пише у уводу: „Стога не чуди што је идеја словенске узајамности снажно оживела током овог рата. Немци су се побринули за то, добро схвативши да у савременом свету Словени носе идеју друштвеног напретка и дубоко проживљавају питања своје политичке слободе... Идеја словенске узајамности није ништа ново и у свом племенитом Коларском облику, у којем су је исповедали угњетавани словенски народи, никога не угрожава. Њена победа у овом Другом светском рату је победа хуманизма и права словенских народа на своју независност заједно са другим слободним народима света.“ Хорват додаје да словачки народ има традицију у Колару, Шафарику, Холлом, Штуру. Оснивање Свесловенског удружења и Свесловенског дана на Девину доживљава као величанствену манифестацију слободе. Будући председник Чехословачке Републике, а у међувремену

на другој страни, југословенски антифашистички отпор предвођен Титом, што је детаљније анализирано у најновијим студијама у зборнику радова Матице словачке.^[21] У том контексту, Хрозијенчик наводи, на пример, чињеницу да је радио Слободна Југославија емитовао информације о Словачком народном устанку, и обрнуто, устаничка *Правда* заузврат је извештавала о борби југословенске војске, док поздравни телеграм СНР Генералштабу маршала Тита садржи текст у духу антифашистичке солидарности: „Управо ваша земља никада није одустала од активне борбе против немачких фашистичких освајача и била је у стању да се дуго и успешно одупре, изолована од главних савезничких армија. Знамо да смо слично као и ваши партизани

део огромних савезничких армија...“ (Hrozičnik, 1968, str. 389, 391). После 1945. године основане су амбасаде у Прагу и Београду, конзуларна представништва у Братислави и Загребу, основано је Друштво пријатеља Титове Југославије, које се потом спојило са Чехословачко-југословенским друштвом за културне и економске односе (Kolaržova, 2014). Такође је успостављен и први успешни економски уговор.^[22]

Године 1946. Тито^[23] је посетио Праг, а чехословачки стручњаци су помагали у реализовању великих пројеката изградње Југославије. У контексту културе, не може се заборавити да је 1948. године у Чехословачкој објављена књига *Мост на Дрини* нобеловца Ива Андрића (Andrić, 1948). Тито се састао и са представницима

52 |

политички затвореник Густав Хусак пише о уједињењу словенских народа у идејама Холог, Колара, Шафарика, Вајанског у контексту „када кажеш Словен, нека човек говори“. Лацо Новомески овде помиње Ђирила и Методија, њихов прогон, помиње и Колара; додаје, такође и контекст равноправне припадности словенских народа у свесловенском свету. Песник и политичар Л. Новомески истовремено је био председник Свесловенског удружења у Братислави. Говор дависте и будућег стрељаног политичког затвореника Владимира Клементиса почиње писмима Шафарика из Новог Сада, и писмима Колара из Пеште, писмима Штура из Модре, која су пронађена код Срезњевског. Не заборавља Паларика, Радлинског, Холог нити Светог Ђирила и Методија. Ова ретка публикација је сведочанство и истовремено документ о иницијативи словачке интелигенције да после рата крене словенским путем. Цитат према: Mrljan, 1945.

[21] Публикација *Борили су се за нашу слободу* (Koňariková, 2024) садржи поглавља која су припремили аутори, а која мапирају судбине матичара у отпору и партизана који су деловали у Југославији, тачније на подручју Војводине (северна Југославија), и обрнуто, Југословена, укључујући Србе, који су деловали у граду Турјец поред браће Вилијама и Бохуша Жингорових. Књига се не зауставља само на словачкој територији већ обухвата и активности словачких актера у иностранству — укључујући Југославију, Мађарску и Бугарску — и њихово учешће у европском антифашистичком покрету. У књизи се могу пронаћи конкретни случајеви сарадње или паралелних активности отпора Словака и Југословена. Представљена је идентификација најмање 50 конкретних учесника Словачког народног устанка из војвођанских словачких заједница — из региона Бачке, Срема и Баната. Прилози С. Јованковича, А. Хорватове и К. Обшуста указују на конкретне војне јединице, дипломатске мисије, злочине над словачким становништвом и значај културних личности у Југославији. Књига садржи прву историјску студију о ратним злочинима над Словацима у Војводини из докумената Архива Војводине. Ј. Ткач, у свом прилогу о војвођанским Словацима у Југославији током Другог светског рата, описује оснивање и деловање словачке бригаде, која је деловала на Сремском фронту (1944–1945).

[22] Увоз је обухватао жито, сировине и полупроизоде; Чехословачка је слала индустријске машине и гориво, помажући у обнови индустрије.

[23] Тито је такође посетио телевизијске студије Баранов.

Националног фронта, словачке интелигенције, која је настала сарађом у процесима Словачког народног устанка. Према Југославији симпатије су имали и представници патриотске, пансловенске и федералистички оријентисане интелигенције, која је настала из редова чланова модернистичког часописа *ДАВ*, који је излазио у међуратном периоду.^[24]

Као резултат разлаза између Стаљина и Тита у послератном периоду односи су се охладиле. Дависти^[25] Хусак, Клементис, Окаљи и др. осумњичени су у истрази државне безбедности због својих позитивних ставова према федералистичком концепту Југославије и Титу, такође у контексту тзв. *процеса против Титових шпију-*

на и субверзиваца у Чехословачкој^[26] (Клементис је због својих ставова оптужен и означен као *титоистички, ционистички, буржоаско-националистички издајник у служби америчкој империјализма*) (уп. Perný 2023b, *Rudé právo*, 20. 11. 1952, str. 3–6). Учесници СНУ Ернест Ото и Вилијам Жингор, као и историчар Јан Сирацки, такође су оптужени за титоизам^[27] (Кођариковá, 2025). Дависти су рехабилитовани 60-их година 20. века, што, међутим, није повратило њихово здравље, нити Клементисов живот. Симболично, рехабилитовани др Густав Хусак, већ председник федеративне Чехословачке, посетио је СФРЈ (Србију и Македонију) 1973. године, где се састао са маршалом Титом.^[28]

[24] *DAV* – генерација међуратних левичарских уметника, критичара и политичара окупљених око истоименог часописа, чији су чланови, након забране часописа, били укључени у антифашистички отпор, оснивање устаничког илегалног Словачког националног савета, Словачки народни устанак и послератни период. Суђено им је 50-их година 20. века у монтираним процесима због њихових патриотских, словенских и федералистичких ставова. Рехабилитовани су 60-их година 20. века, доприносећи успостављању федерације Чехословачке. Генерацији су припадали и будући функционери Матице словачке Новомески, Клементис, Окаљи и будући председник ЧССР Густав Хусак. Дависти су истаkali доприноси Колара, Шафарика и Штура и ажурирали га за послератни контекст модерног уједињења словенских народа (Perný, 2021; 2022; 2023b).

[25] За српско-словачки контекст и за дависте изузетно је важно да је у просветном кружоку *Слагковича* радио и био уредник часописа *Народни животи* и *Словачко јединство* Андреј Сирацки, који је водио одељење народне просвете Матице словачке у Југославији, учитељ, филозоф и политиколог (в: Sivičková, 2014).

[26] Упоредити: *Proces proti titovským špiónom a rozvratníkom v Československu*, Wikipédia; *Proces s rozvratnou skupinou buržoázných nacionalistov na Slovensku*, Wikipédia.

[27] Занимљиво је да енглеска верзија Википедије цитира пољску ауторку Марију Турлејску под насловом „Титоизам“, која пише да се у то време чинило да ће Клементис играти улогу „чехословачког Рајека“, док се обим сумњи ширио преко јужне Моравске до Прага; Ото Шлинг, више од 50 људи, Шлинг, Швермова, Клементис, Хусак, Новомески су ухапшени, а означени су као издајници, шпијуни, саботери или диверзанти. Као резултат мучења и претњи, оптужбе су потврђене, али једини, будући председник Густав Хусак, није признао упркос мучењу (чиме је спасен живот, на пример, Л. Новомеском, Д. Окаљију и другим давистима). Упоредити: „Titoism“, Wikipedia, а Perný 2023b; 2025.

[28] Године 1973, др Густав Хусак се састао са маршалом Титом у Југославији током званичне посете Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и истовремено Социјалистичкој Републици Србији у Београду. У то време, већ модеран град са милион становника постао је симбол модернизације, баш као и македонско Скопље, обновљено након земљотреса, које је Хусак такође посетио. У овом антифашистичком контексту, Хусак је положио

Од краја 50-их година 20. века односи између Чехословачке и Југославије постепено су почели да се побољшавају. Шездесетих година Југославија је закључила споразум са РВХП, Антоњин Новотни је посетио Југославију, а Јосип Броз Тито је дошао у Праг (занимљивости ради, посетио је и словачко село Шпачинце). У оквиру Прашког пролећа југословенски модел самоуправе постао је популаран и у Чехословачкој (*Bóka*, 2017) где је инспирисао економске реформаторе (нпр. Šík, 1965).

У Чехословачкој су југословенски филмски ствараоци попут Лордана Зафрановића, Рајка Грлића, Срђана Карановића или Горана Паска-

љевића (Barešová, 2019) радили на ФАМУ, а чак и светски познати Емир Кустурица, кога је инспирисао чешки редитељ Отокар Вавра, чији се рад тематски сусреће са магичним реализмом филма Јураја Јакубиска, што је такође било предмет упоредног завршног рада (Sláviková, 2021). У контексту филмске културе, треба поменути и југословенске и чехословачке партизанске филмове прављене на исти калуп^[29] и комедије које су постале познате у обема културама.^[30] Словаци су такође глумили у југословенским филмовима.^[31] У Чехословачкој су филмови о Индијанцима^[32] били познати по свом југословенском контексту (локација, глумци). Када је реч

венац од црвених каранфила на споменик Незнаном јунаку на Авали код Београда у знак сећања на „синове и кћери југословенских народа који су пали у борби за слободу и независност“. Хусак је такође посадио дрво у Парку пријатељства на Новом Београду, који је основан поводом прве конференције несврстаних земаља 1961. године. Током званичних разговора између Тита и Хусака, разговарали су о обезбеђивању трајног мира у Европи и потврђивању пријатељских односа између Чехословачке и Југославије. Посета је обухватила и питања економске сарадње и посете предузећима (хемијском погону из којег је Чехословачка увозила синтетичка влакна и пластику; фабрици дувана у Прилепу; пољопривредном комбинату у Београду). Југославија је у телевизијском документарцу „Филмских новости“ представљена као динамично развијајућа социјалистичка земља, а га на крају цитира Тита: „*Посећта друџа Хусака и њеџових сарадника била је велики доџринос даљем развоју односа између наше две земље. Показала је да наши народи имају мноџо џоџа заједничкоџ и да је неоџходно да заједно развијамо међусобне односе...*“ (Филмске новости 46/1973, Густав Хусак у Југославији, 1973, *ČSFD.sk*).

[29] У СФРЈ су то били филмови као што су *Три* (1965), *Диверзанџи* (1967), *Биџка на Неретџви* (1969), *Мосџ* (1969), *Валџтер брани Сарајево* (1972), *Суџјеска* (1973), *Парџизани* (1974), *Парџизанска ескадрџла* (1974), *Пад Иџталије* (1981), У Чехословачкој *Вучје ррује* (1948), *Кайеџан Дабач* (1959), *Смрџ се зове Енџелхен* (1960, 1963), *Звони за бос* (1965), *Дан коџи не умџре* (1979), *Устџаничка исџторија* (1984), у копродукцији *Воџници слобде* (1977) и посебно *Окуџација у 26 слика* (1978). Видети више у часопису *DAV DVA*.

[30] У СФРЈ, на пример, *Вруџ вейџар* (1980), *Ко џо џамо џева* (1980), *Аванџуре Боривоџа Шурџиловића* (1980), *Марџионџи* (1982) а у Чехословачкој, на пример, *Лџмунада Џо* (1964), *Маречек, доџаџше ми наливџеро* (1976) или *Главни Прхни* (1981). (За више информација погледати Барешова, 2019).

[31] На пример, Иван Палух у филму *Биће скоро џроџастџ свеџта* (1968), Рапаичова, Фуркова у филму СФРЈ а ЧССР *Смрџ џосџодина Голуже* (1982). Међу првим филмовима словачко-војвођанске продукције спада филм *Миџо* (1985), југословенска филмска адаптација приповетке Ј. Чајака млађег, са глумцем Душаном Јамрихом у главној улози.

[32] Авантуристички вестерни Харалда Рајна и Харалда Г. Петерсона са Пјер Брисом и Лексом Баркером засновани на књигама Карла Маја *Винетџу* (први део је снимљен 1963. године, био је други најпосећенији филм, гледало га је 12 милиона гледалаца), док се снимање није одвијало само у Југославији (Плитвичка језера). Међу глумцима и статистима, играли

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Маршал Тито у посети Прагу 1968. поред Свободe и Дубчека

Фото: Новосадски радио

| 55

о музици, треба подсетити да популарни певач Карол Духоњ, добитник Златне лире,^[33] о коме је недавно снимљен филм *Духоњ* (2025), не само да је имао мајку из Петровца (Ољга Лачокова) него је и популаризовао две изворно југословенске песме „Песма о децембру“ (1971) („Једне ноћи у

децембру“ Кемала Монтена, 1971) и „Елена“ (снимили Про Арте, компоновао Ђорђе Новковић, 1974) као другу страну сингла „По словачким долинама“ из 1976. године. Словаци Југославију повезују и са објављивањем страних ЛП плоча издавачке куће *Јуіоіџон*, које су се дистрибуирале и

су и Југословени Миливој Поповић-Мавид, Хрвоје Своб, Симе Јагаринац, Гојко Митић, Владимир Крстуловић и Иља Ивезић.

У југословенским вестернима *Пољавица Велика Змија* (1967) и *Синови велике медведице* (1966), поред југословенских глумаца су играли и словачки глумци, нпр. Ђапак, Мајерчик, Адамович и Јаблонски.

[33] Аналогије томе су нпр. Хасан Дудић или Предрaг Живковић Тозовац.

у Чехословачкој (незванично на црној берзи).^[34] Југословенска музичка продукција била је позната углавном оним Словацима из Чехословачке који су посећивали СФРЈ током одмора.^[35]

Ако се фокусирамо на српско-словачке размене у ликовној уметности (у „обе Југославије“), онда је то позната *ковачичка наива* (Зузана Халупова, Марин Јонаш и др.)^[36] уписана на Унескову листу, али и модерни ствараоци попут Зушке Медвеђове, Цирила Кутлика, Јана Коњарека, Мире Брткове, Милана Суђија, Павела Попа, Павела Чанија и многих других, чија дела анализира и ликовни теоретичар, Словак из Војводине, Владимир Валенћик (Valenčík 1997; 2004; 2022; 2023; 2025). У контексту размене настала је изложба *Југословенска уметност* у Словачкој

народној галерији, забележена у Недељи филма,^[37] која је обухватила радове уметника Младена Србиновића, Јакоба Савиншека, Миљенка Станића и Златка Прице. У контексту уметности можемо поменути Ивана Мештровића (статуа Мартина Кукучина у Братислави), а за чисто српски контекст са европским утицајем то је уметница Надежда Петровић.

На крају, али не и најмање важно, током 60-их, 70-их и 80-их, то је архитектонски модернизам и касни модернизам, монументални споменици, експериментални или структурни урбанизам у СФРЈ (који се углавном назива брутализмом), документован на веб-сајту СПОМЕНИК,^[38] који је такође огледало модернизма у развоју у Чехословачкој.^[39]

[34] Љубитељи музике у својим колекцијама и данас имају плоче Битлса, Ролингстонса и Дип Парпла.

[35] Међу најпознатијим југословенским музичарима у Чехословачкој су хрватска група Сребрни крила, Оливер Драгојевић, босански бенд Бијело дугме (тамо је свирао чувени Горан Бреговић), хрватско-македонска певачица Љупка Димитровска или српско-југословенски Мики Јевремовић, босански рок бенд Дивље јагоде и многи други, али су ови извођачи били познати углавном оним грађанима који су посећивали Југославију, на пример, током својих летњих одмора. Тренутно за популаризацију балканске музике заслуге има Ј. Хандловска (њена мајка је родом из Сарајева), која пева српске, хрватске и друге песме. Популаризацији балканских песама допринео је и ди-џеј Феро Хора, који је уређивао програм *Пој анџикваријај* на Словачком радију и уврстио рубрику *Мелодија Сјирегоморја*. Феро Хора, *СТВР*.

[36] Зузана Халупова, Wikipédia, Martin Jonáš, Galéria insitného umenia.

[37] *Југословенска уметност у Словачкој народној галерији*, 4. издање, СФД, 1958.

[38] Упоредити: <https://www.spmenikdatabase.org/what-are-spmeniks>; Брутализам у Југославији, Википедија; у контексту споменика и меморијалних места у Чехословачкој Социјалистичкој Републици, уп.: Skrak 2023a, 2023b, 2024, 2025

[39] Обновљено Скопље уништено земљотресом сматра се јединственим, као и стамбено насеље Нови Београд, Центар Сава, Генекс кула, Нови Загреб, СПЕНС у Новом Саду, хотел Халудово Палас, хотел Златибор, хотел Врбак. У Чешкој Републици зграда седишта ЧССЗ у Прагу или у Дракулову изграђене су у овом стилу. Класични примери модернизма, касног модернизма и брутализма у Чехословачкој су Мост СНП у Братислави, Споменик словачком народном устанку у Банској Бистрици, зграда Словачке народне галерије, Словачки пољопривредни универзитет у Њитри, сада већ срушена зграда Исторполиса или бања у Тренчјанским Теплицама, Словачки радио, нова зграда Словачког народног позоришта, Крематоријум у Братислави, зграда Савезне скупштине у Прагу, Нова сцена Народног позоришта у Прагу, Термални комплекс у Карловим Варима. Тренутно се популаризацијом теме брутализма баве, на пример: Петер Салај (аутор књига *Модерна Брајнслава*, *Водич кроз архивнекџиуру Брајнславе*). На југословенској страни

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Густав Хусак и маршал Тито у Београду 1973.

Фото: Филмске новости

| 57

Што се тиче културног контекста, треба додати да је југословенска обала била међу најпопуларнијим дестинацијама међу грађанима Чехословачке током социјалистичког периода, а туристички контакти били су први живљи елементи међусобних односа. За Словаке у Словачкој,

Србија, али и СФРЈ, и даље је изузетно атрактивна дестинација управо захваљујући туристичком искуству целе генерације „Хусакове деце“^[40] са бившом Југославијом.^[41] Словаци доживљавају народе Југославије кроз носталгичну оптику (феномен југоносталгије)^[42] заједнице народа и

то су, на пример, архитекте Богдан Богдановић, Душан Џамоња, Миодраг Живковић, на чехословачкој страни, на пример, Владимир Дедечек, Иван Матушик, Мартин Куси, Јозеф Лацко, Кончек Скочек Титл, Душен Кузма и Фердинанд Милучки.

[40] „Хусакова деца“ је назив за генерацију деце у снажном популационом таласу у Чехословачкој, који је настао као резултат пропородичне политике (кредити за младенце, надокнаде за рођење деце, решавање стамбеног питања и масовна изградња станова), што је довело до повећања стопе наталитета. Видети одредницу: Хусакова деца, Википедија.

[41] На пример, Плави хоризонти, позната плажа на полуострву Луштица код Тивта (Црна Гора), била је једна од најпопуларнијих дестинација за туристе из Чехословачке 70-их и 80-их (Посета регионалних представника: Црногорски Тиват нема само туристички потенцијал, *Дневник ЦЗ*).

[42] Термин „југоносталгија“ одјекује и као културни и као политички феномен, в.: Југоносталгија, Википедија.

мултиетничких односа заснованих на хармонизујућој и миротворној доминацији словенства, плурализма, једнакости, толеранције и независности (чланство у Покрету несврстаних).^[43] Словаци у Словачкој углавном и даље позитивно оживљавају Југославију као друштво у којем је сваки народ имао једнака права. Њу су доживљавали као слободнију, демократскију, самоуправнију, а отворила је и врата западној култури и емиграцији (Југославија је постала једино место где су становници Истока могли да се сретну са становницима Запада, нека врта спојне везе између два света), слободнијем приступу западној музици и западним производима, као и чувеном југословенском гостопримству.^[44] Мање је информација, на пример, о прогону цркава и њихових представника или политичких противника, што је била друга страна пројекта. Иако се може рећи да су ови југоносталгични ставови међу Словацима у Словачкој идеализовани, најновија истраживања показују да и данас међу Словацима у Србији са више искуства, постоји позитиван став према бившој Југославији. Постоји и двоструки идентитет, тј. многи су се, осим српској, босанској, русинској или словачкој

етничкој припадности, придружили и југословенском идентитету као симболу равноправног концепта (сада непостојеће) државе. Мешовити српско-словачки бракови такође доприносе југословенском идентитету у Србији.

III. Распад Југославије, проблеми и визије Словена са упитницима

Након Титове смрти, али још више након 1989. године – такође као резултат различитих геополитичких контекста (распад југословенске федерације), промена политичких режима (инсталација западног капитализма), ратова (етнички и верски сукоби, бомбардовање Југославије 1999. године, српско-хрватски сукоб, проблематично Косово, сецесија Црне Горе итд.) и других сложених околности – везе су поново прекинуте и закомпликоване. Од распада Чехословачке и СФРЈ могу се пронаћи само фрагментарни текстови који анализирају само словачко-српске, словачко-македонске, словачко-словеначке, словачко-хрватске, чешко-српске итд. односе,

[43] Покрет несврстаних земаља, Википедија.

[44] Ове тезе у колективној свести нације огледају се у медијским сликама, чланцима, блогovima, извештајима итд. с различитим фокусима, као што су: Ђивановић, ТВ новине, СМЕ, Травелистан, Блог Н, Правда, Добре новине, Емефка. Јанцура у чланку за *Правду* пише да „[...] стога није било лако добити потребна документа за путовање у Југославију. То је подразумевало девизно обећање, тј. дозволу за продају валуте, коју је издала Чехословачка државна банка, и излазну клаузулу за пасош од тадашње полиције, зване ЗНБ... Међутим, Београд је радо одобравао улазне визе грађанима Чехословачке, посебно после августа 1968. У то време, око 80.000 Чеха и Словака је било на одмору у западним земљама и бившој Југославији. [...] Лета 1988. године скоро четврт милиона чехословачких туриста посетило је одмаралишта на Јадрану. Према подацима из *Енциклопедије Словачке* из 1980. године, највише људи је учествовало у иностраној рекреацији преко синдиката. Године 1979. то је било око 31.000 људи. Осим тога, 9.850 деце синдикалних активиста учествовало је у то време у иностраној пионирској рекреацији у земљама Источног блока.“

а то сазнање је попут разбијеног стакла.^[45] ^[46] Драган Станић пише да је у данима након пада Берлинског зида Словачка Република, решавајући проблеме са Чешком, кренула ка европским интеграцијама, док је Србија лутала, а у програмираном распаду покушала да заштити Југославију и део српског народа који је живео у разним деловима Југославије (Stanić 2024, str. 53). Овај процес трансформације рефлектује и канадско-југословенски редитељ Борис Малагурски у филму *Тежина ланаца*, у којем тврди да је распад Југославије испланирао Запад,^[47] али се истовремено мора признати да је то повезано и са словенским размирицама (које је требало само мало потпирити, нпр. кроз разне националне кампање, да би се поново распламсале). Јан Колар је то веома прикладно описао: „Заштитимо се од тупог, нетолерантног и мрског патриотизма, јер је он често само изговор за најцрња дела, поред сународника познаје само непријатеља, често служи као привидно оправдање за увређена људска права и злоупотребу насиља над слабијим суседима или сународницима који припадају другој нацији...“ (Kollár, 1954). Та критика је била упућена свакоме ко је некритички и претерано „поносан на своју националност и свој народ“ чиме спречава уједињење. Колар, који промовише уједињење Словена, напомињући Тимура (Timura, 2018, str. 224, 225), прекорио је Словене што се свађају. Слично је осећао и Самуел Јуркович, наводећи да су највеће препреке наша „себичност и међусобно

клеветање“, чиме сами себи штетимо (Perný, 2023a, str. 19). Колар и Шафарик, свесни слабости Словена („шкртости“, „похлепе“, „свадљивости“) и њихове разједињености имали су због тога током монархије само минималистичке циљеве – културну, књижевну, књишку и научну размену.

Инспирисани Хердеровим пророчанством о хуманистичкој мисији Словена, представници генерације „свеславеније“ били су уверени да су словенски народи предодређени за људскост, човечност, спознају добра, истине и лепоте, да смисао њиховог постојања нису национална изолација, непријатељства, ратови, већ су мир, сарадња и човечност, хармонизација стварности. Овај утопијски идеал још је релевантнији у нестабилном 21. веку. И Кузмањи такође пише да човечност мора остати највише правило свих уређења која се тичу људске делатности, као и у друштвеном животу, јер је човечност судбина човека (Timura, 2018, str. 271).

На коларовске идеје о сарадњи међу народима надовезао се Достојевски, који је у часопису *Гражданин* изјавио да је потреба служења човечанству и братска љубав према другим народима, чак и на рачун сопствених интереса, задатак Руса, а слична модификација се налази и код Владимира Минача, који се позива на Достојевског, и сматра да је мисија Словака „[...] постати прави Словак, потпуни Словак, значи постати брат свим људима...“ (Mináč, 1993). Слично томе, Људовит Штур наглашава да се „у крајњој линији

[45] Доминирају студије и публикације које су означене као „сународничке“, тј. оријентисане на долноземске Словаке у Србији, али се посебно анализира однос између Срба и Словака у Словачкој.

[46] На пример, В. Малперова, Е. Манова, Т. Мори, Копривицова, Петровићова, Штепанек и Хладкы.

[47] Исто као и опсежна приватизација стратешких предузећа након распада Чехословачке (напомена аутора).

ради о човечанству, чији смо ми, заједно са свим осталим народима света, чланови“ (Štur, 1987, str. 20). У том духу и Небојша Кузмановић представља своју књигу. Спознаја сопствене културе није могућа без познавања друге, јер „учење од других нам помаже да боље упознамо себе и да се учинимо видљивим у другима, јер не можемо постојати сами по себи. Само кроз разноликост, а никако кроз једнообразност и монотонију, развија се јединственост и одржава виталност једне културе...“ (Kuzmanović, 2023, str. 5)

60 |

Историјска чињеница је да је словенски феномен чинио значајну компоненту у државотворним компонентама три државе изграђене на словенству и антифашизму: СССР, СФРЈ и ЧССР, и то с прекидом због рата током више деценија.^[48] Идеје које су створили Колар, Шафарик, Холи и Штур тако су делимично и на одређено време реализоване у пракси, иако у различитим границама и режимима од монархије, капитализма до социјализма. Владимир Клементис је видовито написао да „[...] Коларов нагласак да узајамност 'није битна у политичком уједињењу свих Словена', тј. у стварању јединствене словенске државе, и његова усредсређеност на узајамност

у књижевној и културној области произашли су из реалне процене могућности и ситуације словенских народа у то време. Колар је био превише велики дух да не би био свестан политичких корена и политичког утицаја књижевне узајамности коју је проглашавао. Одјек његове *Кћи славе* и његове студија о узајамности изазвали, посебно међу Чесима, Југословенима и Украјинцима, није могао никога оставити у недоумици по овом питању...“ (Klementis, 1946, str. 9). И Шафарик је такође нешто слично наговестио на Словенском конгресу: „Па, када се други народи саветују о нама и одлучују о нашој будућности, саветујмо се и ми о себи и нашој будућности...“ (Šafarik, 1848).

Дакле, Словени су историјски доказали да су способни да раде заједно,^[49] стварајући стварне структуре, модерне федеративне заједнице које генеришу културне артефакте, економске односе, међународну сарадњу и устанак против диктатура, фашизма и империјализма. Међутим, историјско искуство њихове поделе, посебно Југославије, такође показује унутрашње спорове и крхкост тих сарадњи, што је такође повезано с препиркама и националним егоизмом, који су критиковале личности 19. века. Словенски

[48] Хипотеза: Како би изгледао 20. век да се СФРЈ, СССР и ЧССР нису распале, да су биле слободније, демократски реформисане и да су остале кохезивне и кооперативне, питање је на које не знамо одговор.

[49] Генерално, напоран рад као антрополошки симбол Словена, посебно код Словака, описује не само Шафарик него и познати словачки писац у популарном генерацијском роману *Хиљадугодишња пчела* (Јагош, 2014), инспирисаном Маркесом. Пчела се овде, као мајка Словена, тумачи у митолошком смислу, односећи се на напоран рад, а можда и на матице. Ово је такође повезано с људским стваралаштвом у контексту напретка народа, са естетизацијом и хуманизацијом стварности. Ову паралелу примећује и премијер Р. Фицо, који је упознат са контекстом словачке историје и који у свом обраћању у цитираном зборнику *Матица словачка у народној историји* (str. 7) пише (такође свестан српског порекла речи): „Када Словаци нису могли да имају свог краља, установили су матицу: 'матица', што на блиском словенском српском значи кошница, извор, краљица пчела.“

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

| 61

Председник Републике Србије Александар Вучић и премијер Словачке Републике Роберт Фицо на Трилатералном самиту лидера Србије, Словачке и Мађарске у Комарну, Словачка Република, 22.10.2024.

Фото: Димитрије Гол

народи морају да науче лекцију ако не желе да буду асимиловани, поробљени, колонизовани или апсорбовани због унутрашњих спорова.

Словачки четвороструки премијер Роберт Фицо изјавио је током Дана државности Србије 18. фебруара 2026. у Братислави, у присуству српских личности, да „[...] идеје словенства по-

стају све јаче и имаће све јачу улогу у Европи“.^[50] Ове речи нису само формалне, јер је четвороструки премијер Словачке Републике лично учествовао у откривању бисте Клементиса (2007, 2023) и Минача (2022). Такође одаје признање Дубчеку (2016) и Хусаку (2024), личностима које су (обојица) упознале Ј. Б. Тита (1965, 1973)

[50] Роберт Фицо је одржао говор о пансловенској узајамности поводом Дана државности Србије, DAV DVA, 2026.

и које су идеју словенске сарадње трансформисале у пракси у модерни и антифашистички контекст 20. века (иако у границама догматизма идеологије тог времена, коју су ове личности понекад превазилазиле на основу својих личних карактеристика). Ако идеја словенске сарадње и словенства жели да опстане, треба јој је ново ажурирање за контексте 21. века, за садашњи свет који се трансформише. Мора да одговори на контрадикције постмодерности, као и постковид ере, да се поново фокусира на идеју социјалне правде, културне и економске сарадње, хуманизма, мира, модерног патриотизма и заштите културне баштине (и традиционалне и модерне). Културна сарадња могла би да означи почетак ренесансе ове идеје, било унутар било ван оквира ЕУ.

IV. Тренутно стање и визија за будућност

Тренутно постоје словенске државе које формирају аутономне републике унутар или ван ЕУ, али се постепено стварају услови за продубљивање културне и економске сарадње у новим геополитичким условима 21. века. Међутим,

на почетку ове сарадње увек морају бити култура, наука, књижевност и уметност.

Године 2014. реализована је међународна конференција Словаци и Срби, са које је настао зборник радова, али и овде углавном налазимо контекст Срба и долноземских Словака, тј. нема контекста Словака у Словачкој (Кол. аут., 2014). На VI конгресу матица и институција словенских народа Мартин Пребуђила је пружио детаљне информације о генези књижевних сарадњи од 2011. године, када је у Друштву словачких писаца договорена сарадња између Словака у Србији и Словака у Словачкој, која је настављена посетом Радомира Андрића и Удружења писаца Србије 2013. године. Тада је успостављен Споразум о сарадњи који укључује учешће српских и словачких писаца на књижевним фестивалима, двојезично издавање књига, објављивање у периодичним публикацијама са обе стране и међусобну подршку обе националне књижевности у свету.^[51] У свом прилогу Пребуђила је детаљно описао спровођење ових сарадњи на конкретним активностима у 2014, 2015, 2016, 2017. години са освртом до данашњих дана.

Словачки културолог Далимир Хајко објавио је 2013. и 2019. године две књиге у којима анализира поезију из равничарског региона и поезију српских аутора (Најко, 2013; 2019).

[51] Пребуђила наводи: „Био је то заправо резултат неколико сусрета пре тога, како на књижевним сусретима у Београду и Братислави, тако и на нашим књижевним окупљањима у Бачком Петровцу и, наравно, као резултат дугогодишњег рада тадашње Комисије за књижевну и издавачку делатност Одбора за културу Словачког националног савета. Одједном је књижевност војвођанских Словака, заједно с преводима српске поезије и прозе, постала много присутнија на страницама *Књижевних недељника* и *Словачких йојлега*, као и српски преводи у нашем часопису *Нови живои*, али и словачка књижевност у српским периодичним публикацијама као што су *Књижевне новине*, *Летийис Мајишце српске*, часописи *Злајна іреда*, *Сійи* и други. Требало би много простора да се наброји све што је преведено и објављено у овом протеклом периоду...“ (Пребуђила, М. Српско-словачке књижевне везе на почетку новог миленијума, текст са VI Конгреса матица и институција словенских народа 2025, у припреми за објављивање).

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

| 63

Председник Републике Србије Александар Вучић и премијер Словачке Републике у Палати Србија, приликом посете премијера Роберта Фица Србији, 21. новембра 2024. године

Фото: Димитрије Гол

Закључно, треба додати да је тренутно сарадња продубљена у културном троуглу Матице словачке, Матице српске и Архива Војводине (Словаци, Срби и Словаци у Србији).^[52] Ова културна размена се у Србији одвија у различитим комбинацијама (нпр. учешће на конгресима словачке дијаспоре, међусобне посете и размене студената – Међународни фестивал исељеника, ТЕСЛА ФОРУМ, књижевне дискусије за Словаке из равничарског региона, објављивање

књига у Србији и Словачкој, информисање о активностима у часописима, активно научно истраживање личности из Србије и Словачке).

* * *

Године 2014. објављена је двојезична антологија словачке и српске поезије *Нежност словенска* (Stanić 2024) са уводним коментаром председника Матице српске Драгана

[52] Делегације обе матице комуницирале су и са истакнутим личностима књижевне културе као што су Зоран Ђерић, Селимир Радуловић (*Лейхойис Матшце српске*), Ненад Шапоња, Веселин Мишнић, Видак Масловарић, што је резултирало српско-словачким бројем часописа *Словачки поїледи* (прир. Радослав Жграда).

Станића.^[53] Реч је о ауторима рођеним после 1945. године који имају искуства са социјализмом, изградњом капитализма, али и отвореним војним империјализмом 1999. године.

Станић упоређује Милана Руфуса и Гојка Ђога, додајући да оба песника одражавају поделу света на два блока. Према Станићу, судбина Словачке није ни херојско-бунтовна (Јаношик), ни католичко-просветитељска (Бернолак), ни евангелистичко-лутеранска (Штур, Хурбан), ни чешко-словачка (Колар, Масарик), нити државно-комунистичка или реформистичка (Дубчек), али је ту судбину најбоље схватио Руфус својом песничком визијом

Словачке (Stanić 2024, str. 49, 50). С друге стране, он у својој критичкој поезији цитира песника Ђога, позивајући на слободу говора, уз критику атеизма и догматизма. У том контексту, Станић помиње либерализацију СФРЈ, али и крвави расплет распада вишенационалне државе,^[54] али помиње и варварско НАТО бомбардовање југословенских, балканских народа (Ногова песма „И гле, Срби“), по аналогiji са односом западног колонијализма према етносима. Србе доживљава као „Индијанце Европе“.

Станић наглашава да постоји мост између 19. и 21. века у глобалном и словенском свету,

[53] Садржи дела српских аутора Рајка Петрова Нога, Стевана Тонтића, Мирослава Максимовића, Милослава Тешића, Милана Ненадића, Душка Новаковића, Радмиле Лазић, Новице Тадића, Злате Коцић, Војислава Деспотова, Братислава Р. Милановића, Селимира Радуловића, Ђорђа Сладоја, Николу Вујчића, Ивана Негришорца, Ђорђа Нешића, Драгана Јовановића Данилова, Саше Радојчића, Драгана Хамовића, Милене Марковић, али и словачких аутора: Михала Худа, Мирослава Демака, Мирослава Бјелика, Злате Матлакове, Јана Швантнера, Јана Тазберика, Петера Мишака, Маргите Иваничкове, Дана Подрацке, Јураја Кунијака, Јосефа Лајкерта, Мартина Пребуђиле, Ладислава Чањија, Ерика Ондрејичке, Павола Томашовича, Игора Валека, Ингрид Лукачове, Олге Глушикове и Мартина Хуђика.

[54] У овом контексту, треба поменути постмодерно-надреалистички, деконструктивистички, комични и драмски филм Кустурице и Ковачевића са музиком Бреговића *Подземље* (1995), који је у суштини парабола југословенске историје, коју описује са јаком дозом ироније и сарказма као илузију (јунаци отпора се држе под земљом у илузији текућег рата под изговором производње оружја), да би се на крају вратио на потребу за великим наративом, када драматично описује ратове и распад Југославије као носталгију за јединством. Филм описује спонтаност Балкана у његовим позитивним и негативним аспектима, понекад прелазећи у стереотипе. Комбинује црни хумор, бол, спонтаност, љубав, издају, патњу, а истовремено, иза све ироније, на крају отвара потребу за јединством и миром међу народима. Филм је авангарда по томе што је у суштини пример онога што се, у складу са филозофијом Михаела Хаузера, може описати као авангарда уметности међуваде. Умор од великих наратива (од модерности) биће замењен умором од малих наратива (од постмодернизма и деконструктивизма) са повратком великим причама, осећају за историју, причама-наративима и великим идејама (словенско јединство, хришћанство, Бог, социјална правда, нација, мир) у контексту онога што може уследити након постмодерности (тј. од модерности, преко постмодерности до неомодерности) (уп. Ренђу, 2023). Тај повратак аутентичности и жеља за истином оличени су у лицу наивног Ивана, као да се позива на библијске блажене сиромашне духом, којима припада царство небеско (Мт 5,3), који плаче, не жели да прихвати губитак илузије, одбија да прихвати да Југославија не постоји. Он такође одбија да оде у Италију и симболично среће свог изгубљеног мајмуна и налази се усред грађанског рата, туче Марка и бира смрт, пре него што каже: „Боже, опрости ми.“ Библијска симболика се наставља Марковом реченицом: „Рат није рат док брат не дигне руку на брата.“ Усред апокалиптичних сцена појављују се бели коњ и Христос окренут наопачке, док се филм завршава утопијском сценом где су сви млади и састају се за једним столом, слично Словацима који се хиљаду година гозбе у Јакубиској *Хиљадугодишњој ичели*.

Лукаш М. Перни

Уводне напомене о српско-словачким културним везама од 19. века до данас, основне контуре

Премијер Словачке Републике Роберт Фицо на свечаном пријему у организацији Амбасаде Републике Србије у Словачкој Републици поводом Дана државности Републике Србије, Братислава, 18.2.2026.

Фото: Матеј Ондreichка

| 65

и то у „срамоти лица Словена“. Занимљиво је, и није случајно, да и данас постоје студије и књиге које чак и на нивоу званичних научних институција шире антисловенско расположење са циљем

заstraшивања или остракизације словенске културне сарадње као „проруске агенде“, што је сврсисходно и пропагандно мешање пансловенског реципроцитета са панрусизмом.^[55]

[55] На пример, академик Ј. Марушијак из Словачке академије наука, са циљем индиректног остракизма словенске културне сарадње, а у контексту наводно „проруске реторике“ као супротности са „западном цивилизацијском оријентацијом Словачке“, пише: „У периоду који је у току, славенофилски дискурс се наметнуо првенствено као транснационални идентитетски пројекат. Иако његови актери нису отворено доводили у питање идеје европских интеграција и евроатлантске сарадње по питањима безбедности, доживљавали су их са резервом као потенцијални извор претње словачком суверенитету и словенској заједници. [...] Ово се односи на неколико организација... укључујући Матицу словачку, где је славенофилски дискурс ојачао, посебно након избора Маријана Гешпера за њеног

Ово потврђују Станићеве речи да се од 19. века није много тога променило у контексту стереотипизације Словена.^[56] Станић тврди (Stanić, 2024) да су се Словаци и Срби вековима добро разумели и да су зависили једни од других јер им је судбина била веома слична, и баш као у Хабзбуршкој монархији, и у савременој Европи постоје притисци да се Словени асимилију или да се словенски идентитет доведе у питање. Стога додаје да чак и у 21. веку Срби и Словаци морају да се помажу, макар само због ризика од

асимилације. Креативна култура, наука и уметност морају бити почетак сарадње између националних колектива.^[57] Намера ове протостудије била је да допринесе познавању барем основних пресека две културе у различитим режимима, државама и историјским ситуацијама, и ако се у томе делимично успело, време проведено у писању текста биће вредно труда. Међутим, желео бих да упозорим читаоца да ће текст бити проширен, а наведени део је само увод у даља истраживања.

председника 2017. године. Он је дефинисао партнере Матице као национална и словенски оријентисана удружења поред цркава и грађанских удружења. [...] Панславизам се разматра у контексту његовог пресека са другим идеолошким дискурсима. Његове карактеристичне особине могу се дефинисати као антизападњаштво, неолиберализам и конзервативизам. Он је инструментални део проруске агенде чак и међу делом левог спектра..." (Marušiaк, 2023).

[56] Према енглеској Википедији, *Anti-Slavic sentiment*, антисловенски расизам или славофобија односи се на различите врсте негативних ставова, предрасуда, колективне мржње или непријатељства, стереотипа, дискриминације и насиља (економског, физичког, политичког, психолошког, вербалног итд.) усмерених према једној или више етничких група словенских народа. Упоредити са одредницом: *Anti-Slavic sentiment*, Wikipedia.

[57] Резултати истраживања и креативног рада културних радника у области књижевности и науке више нису само теорија већ су почетак практичне примене пансловенске идеје, тј. идеје Колара, Шафарика, Копитара, Змаја, Милетића. Доста посла за активне књижевне и културне контакте на српској страни урадили су др Небојша Кузмановић (и његове колеге Дуња Андрић, Мирослав Доброњовски, Драгана Катић, Борис Булатовић, Кристијан Обшуст, Татјана Јонаш), проф. Драган Станић (Милена Кулић, Милан Мицић и други) и њихови запослени из Архива Војводине и Матице српске, а са словачке стране др Маријан Гешпер (и колеге Петер Швантнер, Павол Мадура, Јан Семан, Милина Склабинска и др.) и Матица словачка (српско-словачки број *Словачких њоїлега*, културне делегације, конгреси матица), такође покојни Мирослав Бијелик (издавање српске књижевности у Словачкој, и обрнуто, у Друштву словачких књижевника) и на војвођанској сцени, Мартин Пребуђила (преводи и организација догађаја), али и други културни актери из Србије и Словачке (ствараоци, критичари, преводиоци, књижевници), као што су нпр. Мирослав Демак, Радомир Андрић, Ненад Шапоња, Зоран Ђерић, Зденка Валент-Белић, Далимир Хајко, Штефан Цифра, Катарина Моснакова-Багљашова, Михал Харпањ, Јан Бабјак, Владимир Валенћик, Павел Чањи, па чак и познати песник Љубомир Фелдек. Међусобном разумевању култура значајно доприносе и словачки фотограф и дизајнер из Кисача Павел Сурови и евангелистички свештеник, бивши председник Матице словачке Бранислав Куљик. За међусобно упознавање обе културе, подстицајан је превод Добшинског бајки Зденке Валент-Белић (Dobšinski, 2024), као и њена књига *Слика Срба у словачкој књижевности* (Valent-Belić, 2022) и коначно Харпањона књига *Словачка књижевност у српским часописима 19. века* (Harpaњ, 2022). У оквир представљене студије није могуће укlopити многе друге издавачке успехе или детаљнију анализу представљених књига. Закључно, може се додати да се часопис *Словенски хоризонти*, који се такође објављује и на српском језику и информше о готово свим културним разменама између Србије и Словачке, укључујући и поменуте публикације, може уврстити међу најновије пројекте. Као пансловенски часопис, *Словенски хоризонти* је такође доказ практичне примене коларшафариковског концепта словенске културне размене. У Матици словачкој је поново успостављено и Словенско одељење Матице словачке које води Павол Мадура.

References/Литература

- Andrić, I. (1948). *The Bridge on the Drina*. Nakladatel'ské družstvo Máje. [In Czech]
- Babiak, J. (2023a). *Fragments from the History of Matica Slovenská in Yugoslavia – I. (1861–1929)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Babiak, J. (2023b). *Fragments from the History of Matica Slovenská in Yugoslavia – II. The Role, Foundation, and Activities of Matica Slovenská in Yugoslavia until the Second World War: (1929–1941)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Babiak, J. (2023c). *Fragments from the History of Matica Slovenská in Yugoslavia – III. Matica Slovenská in the First Years of the Federal People's Republic of Yugoslavia: (1945–1948)*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Bednárik R. (1966). *Slovaks in Yugoslavia*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Barešová, M. (2019). *Fragile Socialist Friendship: Czechoslovak-Yugoslav Contacts in Cinematography*. Brno: Masaryk University. [In Czech]
- Bóka, T. (2017). *Democracy in the Workplace – The Yugoslav Self-Management Model*. In: DAV DVA. [In Slovak]
- Botík, J. (2014). *The Emergence of the Czechoslovak Republic and Compatriot Policy in the Period 1918–1938*. Nadlak: Ivan Krasko Publishing. [In Slovak]
- Clementis, V. (1946). *Slavdom Past and Present*. Orbis. [In Slovak]
- Čutková, M. (1968). *Several Remarks on the Struggle of the Yugoslav People Against Munich in 1938*. In: *Czechoslovakia and Yugoslavia. From the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. Bratislava: SAV. [In Czech]
- Deák, L. (1968). *Yugoslavia and the Little Entente (1935–1936)*. In: J. Hrozičik, *Czechoslovakia and Yugoslavia. From the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Dobšinský, P. (2024). *The Golden Book of Slovak Fairy Tales*. Translated by Zdenka Valent Belić. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Eliáš, M. (2010). *From the History of the Matica of Slavic Nations*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Hrozičik, J. (1968). *Czechoslovakia and Yugoslavia. From the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Hajko, D. (2019). *Night of Searching, Days of Joy (On Lower Land Literature)*. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Slovak]
- Hajko, D. (2013). *Maturing into Reality and Maturing into a Dream. On Contemporary Slovak Vojvodina Poetry*. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Slovak]
- Harpanj, M. (2022). *Slovak Literature in Serbian Magazines of the 19th Century*. Novi Sad: Matica srpska, Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Jakab, F. (2025). *Political Relations between Czechoslovakia and Yugoslavia*. ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA, 28 (1). [In Slovak]
- Jaroš, P. (2014). *The Millennial Bee*. Agentúra Signum. [In Slovak]

- Klimko, J. (1980). *The Development of the Territory of Slovakia and the Formation of its Borders*. Bratislava: Obzor. [In Slovak]
- Krajčovič, M. (1989). *Pavol Jozef Šafárik and the Yugoslavs*. In: I. Sedlák (ed.). *Pavol Jozef Šafárik and the Slovak National Revival*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Collective of Authors (1995). *History of Serbian Culture*. Prague: Charles University. [In Czech]
- Collective of Authors (2014). *International Conference "Slovaks and Serbs – History and the Present"*. Novi Sad: Nacionalni savet slovačke nacionalne manjine. [In Slovak]
- Koňariková, K. (ed.) (2024). *Members of Matica, Cultural Workers and Artists in the Anti-Fascist Resistance in Slovakia and Abroad Fought for our Freedom*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Koňariková, K. (ed.) (2025). *The Long Search for Home. On the occasion of the 100th anniversary of the birth of Ján Sirácky, PhD*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Kulík, B. (2023). *Igor Branislav Štefánik, 150 Years*. Novi Sad: Slovačka evangelistička crkvena parohija. [In Slovak]
- Horňák, M. (2016). *The Life and Work of Janko Šafárik*. Slovak Archaeology, LXIV (2). [In Slovak]
- Kollár, J. (1954). *On Literary Reciprocity... (§ 9)*. Bratislava: SAV Publishing. [In Slovak]
- Kovijanić, R. (1939). *Štúr's Serbian Pupils. Náš život*. IV (2), 1939. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2018). *Philosophical Crumbs*. Bratislava: Association of Slovak Writers and Association of Serbs in Slovakia. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2023a). *Romanticism in Serbian-Slovak Literary Relations*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine; Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2023b). *Romanticism in Serbian-Slovak Literary Relations. Second edition*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2024). *Serbian Romantics and the Slovaks*. In: V. Glišin, K. Obšust, M. Kmeť, *Serbo-Slovak Cultural Relations and National Identities*. Beograd: Institut za političke studije; Novi Sad: Arhiv Vojvodine; Banská Bystrica: Maciej Bel University. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2025a). *Towards the Slavic Origin*. Novi Sad: Narodno delo. Arhiv Vojvodine; Bačka Palanka: GRUK. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2025b). *Serbian-Slovak Literary Ties of Risto Kovijanić*. Novi Sad: Narodno delo, Arhiv Vojvodine; Bačka Palanka: GRUK. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2025c). *Romanticism in Serbian-Slovak Cultural Relations*. Novi Sad: Narodno delo, Arhiv Vojvodine; Bačka Palanka: GRUK. [In Serbian]
- Kuzmanović, N. (2025d). *Kierkegaard's Spheres of Existence*. Bratislava: VSSS. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2025e). *Philosophical Crumbs*. Bratislava: Association of Slovak Writers and Association of Serbs in Slovakia. [In Slovak]
- Kuzmanović, N. (2025f). *On Slavic Sameness*. Martin: Matica slovenská; Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Kolářová, L. (2014). *Chapters from the History of the Czechoslovak-Yugoslav League*. Brno: Masaryk University. [In Czech]
- Mináč, V. (1993). *Where From and Where To, Slovaks*. Remedium. [In Slovak]

- Melichárek, M. (2013). *Matica Srpska and Matica Slovenská (On Similarities and Parallels of the Historical Context of Origin)*. In: *Matica Slovenská in National History*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Mrljan, R. (1945). *Slovaks in the Slavic World. All-Slavic Day at Devín*. Bratislava: All-Slavic Association in Bratislava. [In Slovak]
- Ormis, J. (1935). *Cultural Endeavours of Slovaks in Yugoslavia*. Petrovac: Štamparija knjiga [In Slovak]
- Obšust, K., Kuzmanović, N. (2023). *Collective Identities of Slovaks in Serbia* []. Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Slovak]
- Obšust, K.; Kmeť, M. (2024). *Serbo-Slovak Cultural Relations and National Identities. Thematic collection of works*. Beograd: Institut za političke studije; Novi Sad: Arhiv Vojvodine; Banská Bystrica: Maciej Bel University. [In Slovak]
- Perný, L. (2012). *The Bible of the French Revolution and Direct Democracy*. In: *Nové slovo*. [In Slovak]
- Perný, L. (2021). *DAV (The Crowd) – Slovak left-wing avant-garde group of interwar period*. Academia Letters [In English]
- Perný, L. (2022). *Introduction to the Aesthetic Aspects of the Slovak Left-Wing Revue DAV*. GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis, V (2) [In English]
- Perný, L. (2023a). *Samuel Jurkovič: 150 Years of Eternal Life. Founder of Cooperatives, the First Slovak Theatre and Public Education*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Perný, L., Gešper, M. (2023b). *Clementis & Mináč: Patriots or “Bourgeois Nationalists”?*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Perný, L. (2023c). *Are We Living in a Time of Transition?*. In: *Filosofický časopis*. [In Slovak]
- Perný, L., Horváth, I. (2025). *Novomeský & Horváth: Giants of Literature and Politics, from Senica to the World*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Pelikán, J.; Havlíková, L. (2023). *History of Serbia*. Nakladatelství Lidové noviny. [In Czech]
- Prebudila, M. (2015). *140 Years of the Birth of Vladimír Hurban Vladimírov*. Stara Pazova: Slovačka evangelistička parohija. [In Slovak]
- Schwarz, J. (2023). *Jozef Podhradsky [Jozef Podhradsky]*. In: *Matica.sk*. [In Slovak]
- Schwarz, J. (2025). *Ján Herkeľ, the Godfather of Pan-Slavism*. In: *Matica.sk*. [In Slovak]
- Sirácky, J. (1968). *The Place and Significance of Yugoslav Slovaks in the History of Czechoslovak-Yugoslav Relations*. In: J. Hrozičnik, *Czechoslovakia and Yugoslavia*. Bratislava: SAV. [In Slovak]
- Sirácky, J. (1985). *The Long Search for Home*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Sivičeková J. (2014). *Who Was Andrej Sirácky?*. In: *Nové slovo*. [In Slovak]
- Skrak, L. (2023a). *MEMORIABILITY I*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Skrak, L. (2023b). *Passportization of Monuments, Memorials and Commemorative Plaques of the SNP and the Liberation of Slovakia*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Skrak, L. (2024). *MEMORIABILITY II*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Skrak, L. (2025). *MEMORIABILITY III*. Bratislava: Club of Visual Artists and Theorists. [In Slovak]
- Sláviková, D. (2021). *The Imagination of Juraj Jakubisko and Emir Kusturica*. Zlín: Tomáš Baťa University. [In Czech]
- Stanić, D. (2024). *SLAVIC TENDERNESS. An Anthology of Serbian and Slovak Poetry [NEŽNOSTĚ SLOVANSKÁ]*. Novi Sad: Matica srpska; Bratislava: Slovak Literary Center. [In Slovak]
- Sotirović, V. B. (2010). *The Memorandum (1804) by the Karlovci Metropolitan Stevan Stratimirović*. Serbian Studies.

- Šafárik, P. J. (1848). *Speech at the Slavic Congress in 1848*. In: Zlatý fond SME. [In Slovak]
- Šík, O. (1965). *On the Problem of Socialist Commodity Relations*. Prague: ČSAV. [In Czech]
- Štúr, L. (1956). *Assessments and Reviews (the Obrenovičs)*. In: *Slavs, Brothers!* Volume II. Bratislava: SVKL. [In Slovak]
- Štúr, L. (1987). *On Slavic Poetry*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Timura, V. (2018). *The Pan-Slavic Generation*. Nitrava. [In Slovak]
- Viršinská, M. (2015). *Memorandum of the Slovak Nation*. Martin: Matica slovenská. [In Slovak]
- Valentík, V., Kišgéci, J. (1997). *Zuzka Medvedová*. Bački Petrovac: Kultúra. [In Slovak]
- Valentík, V., Čáni, L. (2004). *Karol Miloslav Lehotský*. Bački Petrovac: Kultúra; Bratislava: House of Foreign Slovaks. [In Slovak]
- Valentík, V. (2022). *SÚDI [SÚDI]*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Slovak]
- Valentík, V. (2025). *ČÁNI [ČÁNI]*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvođanskih Slovaka. [In Slovak]
- Valent-Belić, Z. (2022). *The Image of Serbs in Slovak Literature*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine, Matica srpska. [In Serbian]

Lukáš M. Perný

Matica slovenská
Martin (Slovak Republic)

Introductory remarks on Serbian-Slovak cultural ties since the 19th century to the present, basic outline

Summary

The proto-study outlines the basic contours of Serbian-Slovak cultural relations from the 19th century to the present. It traces the genealogy of reciprocity from the idea of Slavic cooperation, represented by figures such as Ján Kollár, Pavel Jozef Šafárik, and Svetozar Miletić, through Czechoslovak-Yugoslav relations in the 20th century, to contemporary forms of exchange. It places particular focus on parallels and cultural contacts, the role of Slovaks in Vojvodina, and the activities of contemporary actors. The text emphasizes the importance of cultural cooperation as a perspective for the further development of relations in the 21st century.

Keywords: Serbia, Slovakia, Yugoslavia, Czechoslovakia, culturology